

Vogelwaarnemingen in de Syrische Djezireh

Sytze Bottema

De Djezireh is het steppegebied in Syrië en Irak tussen de Eufraat en de Tigris. Het gebied is vrijwel boomloos en water is alleen maar permanent aanwezig in de Eufraat, de Tigris en de Khabur. Enkele jaren geleden is de stuwdam in de Eufraat bij Raqqa gereed gekomen, waardoor zich het grote Assad-meer vormde. Vanuit de voet van de Turkse bergen stroomt een riviertje, de Balikh, naar het zuiden (zie kaartje). Hier en daar vlecht dit riviertje en vormt moerasjes die in de zomer meestal uitdrogen. De grondwaterstand in het vlakke dal is hoog genoeg om in depressies meertjes te vormen. Het grootste daarvan is het Wazgöl met een doorsnee van 300-600 meter, al naar gelang het seizoen.

Gedurende het najaar van 1982 en 1984 heb ik notities gemaakt over de vogelwereld tijdens mijn botanische werkzaamheden op een opgraving in het dal van de Balikh. Het gebied heeft een jaarlijkse neerslag van 200-300 mm. Graanverbouw is sterk afhankelijk van de hoeveelheid neerslag en misoogsten zijn normaal. Om tarwe te verbouwen is men aangewezen op bevoeiing uit het riviertje. Ook het Wazgöl wordt voor irrigatie gebruikt. De wateronttrekking neemt zulke vormen aan dat de broedvogelstand er onder lijdt. Er was een duidelijk contrast merkbaar, 1982 was relatief vochtig en de twee jaren daarna waren erg droog.

De Balikh is een snelstromend bronriviertje dat het gehele jaar door water voert met een maximum van ongeveer 5000 liter per seconde in herfst en winter. In de zomer wordt er voor irrigatie zoveel water uitgepompt, dat het water de Eufraat, waarin het uitmondt, niet eens haalt. De breedte is ongeveer de helft van de Drentse A, de diepte bedraagt één tot twee meter. Gedurende de maand oktober begint het buiten de oevers te treden en vult het de oude beddingen die hier en daar afgesneden zijn. De vegetatie bestaat uit Riet, Kattestaart, Watermunt, biezen, zeggen en hier en daar een wilgestruik.

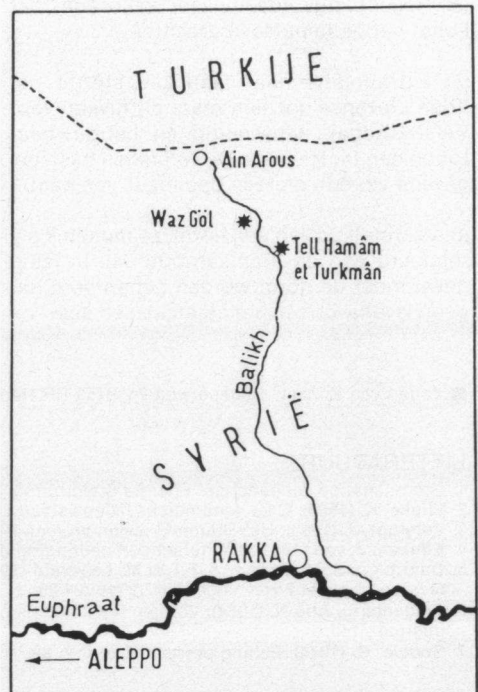
Het dal is ongeveer 8000 jaar bewoond door de landbouwende mens en deze heeft flora en fauna drastisch veranderd. Wat er uiteindelijk overbleef is de laatste tien jaar in versneld tempo aangetast. De ontwikkelingen, hoe gunstig dan ook voor de lokale boeren, zijn voor veel plant- en diersoorten fataal geworden.

Van nature moet het gebied een bos-steppe gekend hebben met mogelijk Wilde Peer, Pistacio, Amandel en *Rhamnus*. Brandstofschaarste en (over)begrazing hebben deze soorten doen verdwijnen. Slechts stekelige en sterksmakende gewassen bleven over. Nu is zelfs een dergelijke begroeiing verdwenen doordat al het land werd omgeploegd om maar te proberen graan te verbouwen. De steppe is geploegd alsof het een gigantische kavel is. De biologische verarming is dan ook totaal. Slechts soorten die een dergelijke monotonie verkiezen, floreren. De lichtgekleurde vorm van de Kuifleeuwerik en mogelijk de Sporenkievit profiteren er nog van.

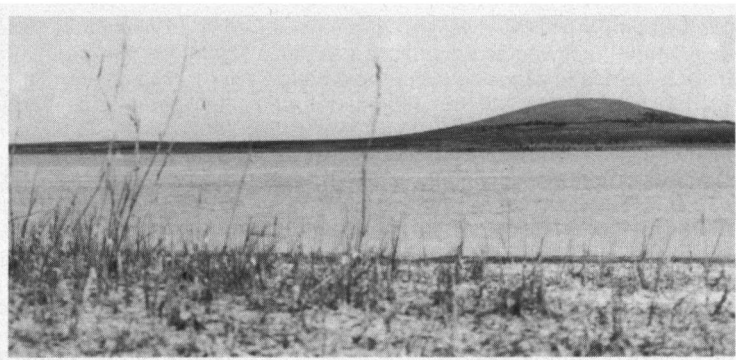
Historische gegevens over de fauna zijn

schaars. Omstreeks 800 v. Chr. bericht een Assyrische koning vol trots dat hij de laatste Olifant uit het Eufraatgebied gedood heeft. Duitse reizigers vermeldden nog Leeuwen en Struisvogels in de negentiende eeuw. Omstreeks 1870 stierf in de Djezireh de Onager (een paardachtige) uit.

Dertig jaar geleden volgde de Gazelle (*Gazella subgutturosa*). De Houbari-Trap is door

**Waz Göl met verlaten tell,
najaar 1982.**

**Waz Göl met troepje Meer-
koeten, najaar 1982.**

Waz Göl, najaar 1984.

**Rivier de Balikh, gezien va-
naf Tell Hamân et Turk-
mân, met enkele opgra-
vingsputten.
Foto's: Sytze Bottema.**

overbejaging vrijwel verdwenen. Opvallend is de achteruitgang van de Egyptische Aasgier. In de jaren zestig zag ik ze overal op de telefoonpalen zitten. In 1982 en 1984 zag ik er niet één.

In het bovenstroomgebied van de Balikh is de Ooievaar broedvogel. In oktober waren er nog enkele exemplaren aanwezig. Het dorp Tell Hammam et Turkman bezit twee broedparen. De bevolking van dit dorp stamt af van Turkmenen die er 300 jaar geleden voor de militaire bewaking heengebracht waren. Deze afkomst kan de reden zijn dat men ook nu nog de Ooievaar met rust laat.

Doordat het dal zo smal is, was de trek vrij gemakkelijk waar te nemen. Omdat ik van 's ochtends zes tot twaalf uur gebukt aan de waterkant monsters uit de opgraving verwerkte, waren de vogels weinig schuw en passeerden mij op vijf tot tien meter. De rietgordel werd gefrequentieerd door Kleine Karekieten, hoewel het moeilijk was om ze van Bosrietzangers te onderscheiden. Gedrag, pootkleur en een enkele keer 'subsinging' deed mij er toe besluiten ze bij de eerste soort onder te brengen. Zo nu en dan kon een Grote Karekiet genoteerd worden. De Cetti's Zanger was zeer algemeen. In 1982 zag ik ze echter nauwelijks en moest ze op het scherpe tikkende geluid determineren; zingen deden ze op dat moment nauwelijks.

In 1984 echter hadden de bewoners de dode rietvegetatie langs de Balikh in brand gestoken en waren de Cetti's Zangers dagelijks te zien omdat ze de dekking wel moesten verlaten om van de ene pluk vegetatie naar de an-

dere te vliegen. Ze zaten elkaar veel achterna zodat het idee postvatte dat het voor een deel om broedvogels ging. Op de lange rietpluimen zaten regelmatig Grauwe Vliegenvangers.

Waar wilgenstruweel aanwezig was, kwamen fitis- en tuinfluiterachtige vogeltjes voor die ik niet kon thuisbrengen, omdat ze meteen in de dichte vegetatie verdwenen. Geluid maakten ze niet of nauwelijks. In de wilgen zaten regelmatig Gekraagde Roodstaarten in winterkleed. De enkele Merel en Roodborst vielen wat uit de toon in een dergelijke omgeving. Buidelmezen die in kleine groepjes heen en weer zwierven, waren erg schuw. Ze waren op afstand al duidelijk aan hun geluid te herkennen.

Door het riet en over het water trokken veel ralachtigen. Veel Waterhoentjes en Waterrallen, maar ook redelijk veel Kleine Waterhoentjes. Voor een deel betreft het hier waarschijnlijk ook broedvogels van het gebied. De Waterral was, te oordelen naar zijn banale geschreeuw dat overal te horen was, goed vertegenwoordigd. Ik zag gemiddeld ongeveer tien Waterrallen per dag. Zo nu en dan kwam er een Bruine Kiekendief de rietkraag afjagen. De Waterhoentjes lieten dan hun alarmroep klinken. Onmiddellijk daarop volgde dan het geblèr van de Waterrallen, maar nimmer in omgekeerde volgorde.

De Waterral trok niet alleen door het rivierdalletje, maar doorkruiste ook de steppe. In het kale, desolate gebied ten oosten van de Balikh, zeker twintig kilometer verwijderd van elke vorm van water, haalde een van de

Regelmatig zaten Grauwe Vliegenvangers in de lage rietpluimen.

Foto: Piet Munsterman.

Syrische arbeiders er een onder een Kameeldoorn in een wadi vandaan. In 1982 zag ik bijna elke dag wel een of meer exemplaren van het Klein Waterhoen. Daar waar de rietgordel onderbroken is, kun je ze gemakkelijk opwachten als ze oversteken naar een volgende rietpol. In tegenstelling tot de Waterral zag ik het Klein Waterhoen nooit zwemmen. Het balanceerde over de omgebogen riethalmen en liep door ondiepten; maar open stukjes water werden steeds fladderend genomen. De Waterral zwom zulke stukken wel over. Bovendien zag ik enkele malen hoe een Waterral voedsel zocht met de hele kop onder water als een eend.

Langs de kort begraasde oever, waar de vegetatie bestond uit Handjesgras, Klaver en een lage walstrosoort trokken vooral de Roodgesterde Blauwborst, de Balkan- en de Witte Kwikstaart. Hogerop, enkele meters boven het waterniveau was een dichte begroeiing van Kameeldoorn, *Prosopis* en *Peganum harmala*. Een soort melde, die in 1982 talrijk aanwezig was, ontbrak in 1984, waarschijnlijk door de aanhoudende droogte. Op de toppen van de struikjes zag ik zo nu en dan Roodborsttapuit en gewone Tapuit. In de vegetatie bewogen zich kleine groepjes vogeltjes, die ik alleen als 'scrub warblers' kon thuisbrengen. Het probleem is dat ze volgens de 'Birds of Britain, Europe, the Near East and North Africa' (Heinzel, Fitter & Parslow) in dit gebied niet voorkomen. Ze misten ech-

Zo nu en dan kon de Grote Karekiet genoteerd worden.
Foto: Jan den Besten GDT.

ter de gebandeerde aftekening aan de onderkant van de staart die de 'graceful warbler' typeert; bovendien waren ze veel grijzer. Ze deden denken aan armoedige, ondermaatse Staartmezen. Ze lieten zich maar kort zien en doken snel in de ondergroei van de vegetatie waar je bijna op ze trapte. Ze leken nog te ruïen, poetsten zich herhaaldelijk en er lieten

De Dodaars was in flinke aantallen aanwezig.

Foto: Arnoud B. van den Berg.

vaak kleine veertjes los. Onderin de struikvegetatie huisde een klucht Chukarpatrijzen die vrijwel nooit tot opvliegen te bewegen waren. De katoenopzichter probeerde ze met een enkelloops jachtgeweer van Russische makelij te schieten. Hij had echter al problemen genoeg om met zijn lange kalabia-hemd door de stekelige planten te waden; de vogels bleven steeds voor hem uit rennen, zonder gezien te worden.

Op nog hoger niveau, op de ruim veertig meter hoge prehistorische woonheuvel die door een team van de universiteit van Amsterdam wordt opgegraven, arriveerden in de tweede helft van oktober enkele Zwarte Roodstaarten en zo nu en dan was er een gewone of een Blonde Tapuit te zien.

Het effect van inundatie op de vogelstand bleek van zeer korte duur te zijn. In een bevoeid katoengebied kwam een halve hectare begraasd terrein 10-20 cm onder water te staan. Er verschenen spoedig verschillende soorten trekkende of zwervende waad- en watervogels, zoals Kempphaan, Witgatje, Steitkluut, Bonte Strandloper, Zomertaling en Slobeend. Soms verscheen een Blauwe Reiger of een Ooievaar en eenmaal zelfs een jonge Flamingo. Na een week waren ze weer vertrokken, hoewel er ogenschijnlijk niets anders veranderde dan dat de vegetatie door het vocht begon te groeien. In de loop van oktober begon de Balikh door de regenval in Turkije buiten de oevers te treden, zodat de dichtgeslibde meanders in moeras veranderden. Hier min of meer het zelfde beeld: veel Watersnippen, Witgatjes, Bonte Strandlopers, Zomertalingen, enkele Slobeenden en veel Witte Kwikstaarten. Na een week werd ook dit gebied, op een enkele Kievit na, niet

Aantallen vogels waargenomen in het Waz Göl op drie achtereenvolgende vrijdagen in oktober 1982.

	15/10	22/10	29/10
Fuut	2	—	—
Dodaars	200	150	60
Dwergaalscholver	—	1	1
Blauwe Reiger	19	20	19
Kleine Zilverreiger	5	—	—
Flamingo (juv.)	3	—	4
Grauwe Gans	—	1	30
Bergeend	—	5	—
Casarca	—	—	2
Wilde Eend	—	10	3
Wintertaling	?	100	50
Zomertaling	+	+	7
Pijlstaart	2	6	—
Slobeend	—	—	4
Marmereend	20	+	20
Krooneend	1	—	5
Kuifeend (juv.)	—	—	5
Tafeleend	200	80	300
Witoogeend	18	+	20
Stekelstaateend	1	—	—
Visarend	1	—	—
Bruine Kiekendief	1	2	4
cf Sakervalk	—	—	1
Waterhoen	—	—	10
Meerkoet	400	300	300
Bontbekplevier	+	+	—
Kluut	4	—	—
Steitkluut	+	2	—
Drieteenstrandloper	—	—	2
Kievit	—	5	20
Sporenkievit	—	1	—
Steppenkievit	—	—	4
Bonte Strandloper	30	+	20
Tureluur	+	—	3
Zwarte Ruiters	+	—	3
Groenpootruiter	+	+	—
Wulp	+	—	2
Grutto	—	2	—
Kempphaan	?	—	20
Watersnip	+	—	3
Kokmeeuw (juv.)	2	—	—
Zwarte Stern	?	2	—
Dunbekmeeuw	4	—	—
Kleine Bonte IJsvogel	—	3	7
IJsvogel	1	—	1
Blauwborst	+	—	—

Het Witgatje verscheen spoedig als een stuk grond onder water kwam te staan.

Foto: Henk Harmsen.

De Grauwe Ganzen gaan al op een afstand van vierhonderd meter op de wieden.
Foto: Piet Munsterman.

meer door vogels bezocht. Je zou kunnen denken dat de trek voorbij was, maar tussen het tijdstip van de inundatie van de akkers en het moment dat de Balikh buiten zijn oevers trad, verliepen enkele weken. Bovendien waren de genoemde soorten op andere punten langs de Balikh en in het Waz Göl nog steeds aanwezig. Waarschijnlijk bevat de harde kleigrond een bepaalde hoeveelheid bodemdieren die door het water naar boven worden gedreven. Deze prooien werden binnen een week opgegeten of waren door het water verdwenen, waardoor de vogels ergens anders hun heil moesten zoeken.

Waz Göl

Beslist enerverend waren de bezoeken aan het meertje Waz Göl. Op de vrije vrijdagen zorgde ik er voor daar vóór zonsopgang aanwezig te zijn. Dan zaten de eendachtigen nog niet ver van de kant. Zodra het licht werd schoven ze, beducht voor eventuele hagelgeweren steeds verder het meer in. De waarnemingen van drie opeenvolgende vrijdagen heb ik in een tabel vevat om het verloop van de diverse soorten enigszins aan te geven. Vooral de derde vrijdag was het 's ochtends bitter koud. Het had licht gevoren en de Wa-

terschildpadden lagen als versteend in het water. Je kon ze zo oppakken. Overdag werd het echter nog te warm voor de winterslaap. Zelfs in de schemering gaan de Grauwe Ganzen al op vierhonderd meter op de wieden. De Flamingo's hielden het wat langer uit. Veel waders waren zo schuw, dat ik ze ongedetermineerd moest laten vertrekken. Het Riet, dat eens het water omzoomde, stond in wat dode restanten om het gekrompen meer. Er liepen vier Steppenkieviten tussen door. In tegenstelling tot hun soortgenoten op Schiermonnikoog, zomer 1982, misten ze de donkere buikpartijen, omdat ze in winterkleed waren. Toen ik in het najaar van 1984 weer op de zelfde plaats werkte, bleek de droogteperiode van twee jaar zwaar haar stempel op de omgeving gedrukt te hebben. Waz Göl was uitgedroogd en toonde alleen stervende schildpadden. Trekvogels waren er vrijwel niet. De Balikh bood een troosteloze aanblik, doordat de boeren het Riet in brand gestoken hadden, mogelijk om groene opslag te forceren zodat zij hongerende koeien aan wat voer konden helpen. De droogte had het gebied voor trekvogels ongeschikt gemaakt, vergelijkbaar met langdurige sneeuwbedekking in Nederland.

■ S. Bottema, Biologisch-Archaeologisch Instituut, Poststraat 6, 9712 ER Groningen, 050 - 115 666.